

נושא	עמודים
תקציר	2
מבוא	3
א. אנתרופולוגיה של טקסים וריטואלים דתיים	4-5
ב. מאפייני טקס הנישואין האורתודוכסי	5-7
ג. טקסי משנה מסורתיים בטקס הנישואין	8-9
ד. טקסי נישואין בעדות השונות	9-11
ה. שקיעת הטקס הדתי בעולם המודרני	11-15
ו. שינוי אופי הטקס כסוגיה של זהות והמצאת טקסים חדשים	15-16
ז. מתודולוגיה	16
ח. ממצאי המחקר	16-17
ט. דיון	17-19
י. סיכום	20-21
יא. ביבליוגרפיה	22-24
יב. נספחים	25

מבוא

בכל מדינות העולם, להוציא ישראל, קיימת אלטרנטיבה לנישואין דתיים כדי לתת מענה לאוכלוסיות שאינן נכנסות, או לא מעוניינות להיכנס להגדרה דתית של הטקס (PureWow, 2020). ישראל היא המדינה היחידה בעולם בה אין אלטרנטיבה לטקס נישואין אורתודוכסי והבעיות המעשיות הבולטות מכפיית הדין הדתי הן: קבוצה גדולה באוכלוסייה מנועה מלהינשא במדינה, אין הסדרה של מעמד הידועים בציבור, אין הכרה של הממסד הדתי בנישואין אזרחיים מחוץ לישראל, ויש פגיעה בזכות לשוויון של הזרמים היהודיים האחרים לקיים טקסי נישואין (לוטן, 2007).

בחרתי בנושא מכיוון שהדעות המגוונות ששמעתי מחברי ומשפחתי, אם ללכת או לא לחתונה אלטרנטיבית של ידיד שהתחתן עם בן זוגו, הובילו אותי למחשבה שמהו מאד לא תקין בחברה הישראלית שמדברת זכויות אדם אבל לא מסוגלת ליישם אותם, ואני צריך לחקור קצת את הנושא.

הנתונים מלמדים שבשנת 2018 נערכו בישראל לכל הפחות 2,610 טקסי נישואים יהודיים פרטיים - גידול של כ 7% לעומת שנה קודמת וכן חלה ירידה מתמשכת במספר הזוגות הנישאים דרך הרבנות הראשית: למרות גידול טבעי של 5% באוכלוסייה, חלה ירידה של 11% (ברוס, 2019). נמצא ש 17% התחתנו ב 2017 בחתונה אזרחית, או ערכו הסכם ממון אצל עורך דין (אבוהב, 2018) ו 54% לא שללו את האפשרות להינשא בנישואים אזרחיים, אם היו כאלה בישראל (אריאן, 2009).

הבעיה העולה מכאן, היא שלמרות שקיים רוב בישראל התומך עקרונית בזכות הבחירה ובריבוי טקסי נישואין, חוקי המדינה מונעים זאת, הטקסים האלטרנטיביים לא זוכים להכרה והמדינה לא מספקת מענה לקבוצה גדולה מאד של צעירים.

בעיה אחרת עולה מהנתון לפיו כ 90% מהצעירים חשבו שחשוב מאד, ו 80% חשבו שחשוב מאד לקיים את הטקסים היהודיים במעגל החיים (פרשיצקי, 2013). כלומר, הרוב המוחלט בישראל מודה שהוא עשוי לבחור - ביוזמתו ומתוך הכרה בצורך בשמירת הזהות היהודית הקולקטיבית, בטקס אורתודוכסי – אז מדוע מתנגדים לכך עדיין הדתיים?

שאלת המחקר היא: "מדוע יהודים רבים בישראל בוחרים לבצע טקס נישואין אלטרנטיבי?"

ההשערה: בחברה המודרנית, צעירים ליברליים - החותרים לחירות ואושר - יתרחקו מכפייה דתית ויעדיפו טקס שיבטא זהות אישית ובחירה, תוך שמירה מסוימת על המסורת היהודית.

אבחן את ההשערה תוך ניתוח האנתרופולוגיה של הטקסים הדתיים, מאפייני טקס הנישואין האורתודוכסי בכלל ובעדות השונות, הסיבות לשקיעת הטקס הדתי והמצאת טקסים חדשים כביטוי לזהות והתנגדות. בסיכום, אנתח את הממצאים מהמחקר ואשווה למסקנות התיאוריה.

א. אנתרופולוגיה של טקסים וריטואלים דתיים

הטקס מתואר כפעולה רשמית קבועה, שחוזרת על עצמה ולא נוצרה בידי מבצעה אלא נוסדה על ידי אחרים (פרשיצקי, 2013) והפעולה הופכת לטקס גם בעקבות נוכחות בעל סמכות (מנהל הטקס) שמנהל את האירוע ומכתיב את הפעולות במהלכו. משמעויות הטקס הציבורי שונות; הן אמורות לסייע בפתרון מצוקות של מצבי משבר במעברי החיים ולהציע תהליך המסייע להתמודדות (רובין, 2004) והן מכוונות לחזק את שלטון בעל הכוח על ידי סימבוליזציה והדגשת אלמנטים בטקס המעצימים את כוחו, וזאת באמצעות סמלי הטקס, קביעת סמכות הטקס, התכן והתהליך (Lincoln, 1994).

הטקסים, הריטואלים והפולחנים יצרו שפה סימבולית וסמלית שמשמעותיה החברתיות, הפוליטיות והתרבותיות משתנות עם הזמן ומחייבים פרשנות. יש המתייחסים את הטקס כמוקד כוח, על פי התיאוריה הציוליציונית של נורברט אליאס. כאל מערך מיון על פי התיאוריה של מרי דוגלס וכאל טקס לימינלי על פי התיאוריה של ויקטור טרנר. יש המתייחסים אל המשמעות החברתית של הטקס המלכד, אחרים אל המשמעות הדתית של הטקס הדתי, ואל המשמעות האישית של הטקס החילוני. יש שחוקרים את תפיסות הקודש והפולחן של הטקס, כמו מירציה אליאדה. חוקרים את האלימות בטקסים כמו רנה גירארד, את אומנות הרושם והראווה כמו קליפורד גיירץ ואת הכוח הסימבולי שנוצר מניכור ומגיה בטקסים כמו פייר בורדייה. הפרשנות הביקורתית של הטקסים מתרחבת וחוקרים אותה קלוד לוי שטראוס ורבים אחרים.

בעשורים האחרונים החברה המערבית צועדת לכיוון ליברליזם ואינדיבידואליזם בהקשר הפוליטי, ולהפרטת המשק בהקשר הכלכלי. העולם הגלובלי מערער על אחדות העולם הדתי, מפצל אותו לזרמים בשל הויכוח על היקף המודרניזציה ותכולתה (רוזנברג, 2003) ומחליש את כוחו בעימות מול הדרישה לשינוי אופי טקס הנישואים והתאמתם לעולם המודרני ולציפיות הצעירים מהטקס. נוצרו מודלים אלטרנטיביים לטקס הנישואין המסורתי, שנובעים כחלק מתפיסת האינדיבידואליזם, שבתהליך חיפוש אחר האושר האישי מציב את הפרט ואושרו במרכז הטקס, בניתוק מסוים מקהילתו ומסורותיה. בנוסף, הפתיחות לעולם הגלובלי מאפשרת אימוץ ערכים מתרבויות אחרות, ובהקשר לטקסי חתונה: מתן לגיטימציה לחתונה אזרחית ולטקסים אזרחיים אלטרנטיביים (אבוהב, 2018).

שינויים אלה לא פוסחים על החברה הישראלית וטקס הנישואין עבר שני שינויים מרכזיים: האחד, בעוד שבעבר שימשו החגים הלאומיים והדתיים והטקסים בעלי האופי הדתי, עוגן של משמעות עבור היחיד - כיום, הוסרו מהם, בקבוצה החילונית, הגוונים הדתיים ונוספו תכנים ערכיים וסמליים חדשים (אבוהב, 2018). השינוי השני קשור לריבוי תביעות אזרחיות לאמץ חקיקה ומנגנונים, כמקובל במדינות המערב, באופן שיעגן בחוק את הנישואים האזרחיים ואת הכרה במוסדות מחתנים לא אורתודוקסים (כהן, 2016).

רובין (2004) שחקר את טקסי מעגל החיים של החברה היהודית כפי שהם באים לידי ביטוי במקורו חז"ל, הציע מודל אנתרופולוגי של טקסי מעבר, לפיו יש שלושה טקסים מרכזיים במעגל החיים: ראשית החיים: טקסי לידה, מילה ופדיון הבן, קץ החיים – טקסי קבורה ואבל ושמחת החיים – טקסי אירועי ונישואים, כאשר לכל אחד מהטקסים יש מאפיינים ייחודיים וכל אחד